

Weidevogelschilderijen met een dringende boodschap

Rafaël Martig [beeldend bioloog; www.rafaelmartig.nl]

De tentoonstelling 'Vervlogen tijden?' toonde in het najaar van 2020 weidevogelportretten van bioloog en kunstenaar Rafaël Martig – levensgroot en niet op een paaltje in de polder maar in een museale setting. Martig (1992) werkte tijdens en na zijn studie biologie aan de Universiteit Leiden als weidevogelonderzoeker op Ameland en werd daar geraakt door de achteruitgang van weidevogels in Nederland. Martig: "Ik zie mijn werk als een soort wetenschapscommunicatie. Alarmerende cijfers in wetenschappelijke artikelen komen niet aan bij het grote publiek. Discussies vinden steeds meer plaats op emotie. Het uitdrukken van ontwikkelingen in kunst is een manier om daar meer bij aan te sluiten, het is een manier om wél bij mensen binnen te komen." Voor zijn olieverfschilderijen stonden grutto, kievit, kemphaan, scholekster, tureluur, watersnip en wulp uit de collectie van Het Natuurhistorisch model. Deze historische museumexemplaren, afkomstig uit de Zuid-Hollandse veenweiden, stonden in de tentoonstelling oog in oog met hun eigen portretten. Ze stelden de bezoeker de indringende vraag 'Hoe lang duurt het nog voordat we de Nederlandse weidevogels alleen nog opgezet in natuurhistorische musea kunnen zien? Zijn het vervlogen tijden of ondernemen we actie?'

Zorgwekkende trends

Nergens in Europa broeden zoveel grutto's als in Nederland. En ook voor populaties van andere weidevogels, zoals de scholekster, is Nederland van cruciaal belang. Toch lopen Nederlandse broedpopulaties van weidevogels al decennia hard terug (Sovon 2018). Deze negatieve trends stonden in de tentoonstelling levensgroot op de wand en kwamen ook terug in de objectbordjes; ze waren dus niet te missen voor de bezoeker. De oorzaak is duidelijk: grote veranderingen in het Nederlandse landschap.

Het Nederlandse landschap

In de afgelopen eeuwen heeft het Nederlandse cultuurlandschap sterke veranderingen doorgemaakt. Aan het begin van de 20e eeuw waren kleinschalige boeren de norm. Het land was veelal drassig en vol leven, zowel in als boven de grond. De mest van de extensieve beweiding was een voedingsbodem voor allerlei dieren. De wormen en insecten in de kruidenrijke graslanden vormden de basis van het succes van soorten als de grutto, kievit en kemphaan. In deze periode breidde de scholekster zijn broedgebied uit van de kwelders langs de kust naar het binnenland op de graslanden. Elk najaar waren ondergelopen grasvelden essentieel voor steltlopers om op te vetten voor de lange reis naar het zuiden. Groepen van duizenden kemphanen waren geen uitzondering.

▲ Grutto (*Limosa limosa*); 80x100 cm, olieverf op doek; opgezet museumexemplaar NMR 9989-730 stond model voor dit kunstwerk. (Rafaël Martig)

▲ Impresie van de tentoonstelling 'Vervlogen tijden? - weidevogelportretten door Rafael Martig' die in Het Natuurhistorisch te zien was van 19 september tot en met 29 november 2020. (Rafael Martig)

Met de komst van landbouwmachines veranderde het landschap snel. Het grondwaterpeil werd kunstmatig laag gehouden om het land begaanbaar voor zware machines te maken. De mechanisering maakte opschaling mogelijk. Na de Tweede Wereldoorlog werden kleine stukken grond samengevoegd tot grotere lapen. Deze ruilverkaveling zorgde ervoor dat het aantal boerenbedrijven terugliep. De productie per hectare moest omhoog om voldoende voedsel te produceren. Sindsdien zijn kunstmest, pesticiden en herbiciden niet meer weg te denken uit het boerenbedrijf. Het voedselaanbod voor weidevogels nam hierdoor af.

In de afgelopen decennia heeft de intensivering van de landbouw doorgezet. Grote percelen, waar niets anders groeit dan Engels raigras (ook wel turbogras genoemd), produceren veel eiwitrijk voedsel voor het vee, maar niet voor de weidevogels. De bodem is droog met weinig wormen en er zijn nauwelijks insecten in het gras. Soorten als de kemp-haan en watersnip zijn compleet uit dit landschap verdwenen. Als er al een grutto of Kievit gaat broeden is de kans groot dat het legsel tijdens het maaien verloren gaat. Voor de kuikens die wel uit het ei weten te kruipen staat een gebrek aan voedsel de ontwikkeling tot volwassen vogel in de weg. De kans op predatie is hoog door een gebrek aan dekkingssmo-

gelijkheden in het korte gras en doordat ze continu op zoek moeten naar de paar insecten die nog over zijn.

Wat hebben weidevogels nodig?

De belangrijkste factor in de afname van weidevogels is een gebrek aan broedsucces in de graslanden. Het lukt de verschillende vogelsoorten niet om voldoende jongen groot te brengen. Dit komt met name door een gebrek aan voedsel. Er zijn weilanden met een hoge diversiteit aan grassen en kruiden nodig, hier zijn meer insecten(larven) en wormen te vinden. Daarnaast is een hoog grondwaterpeil essentieel, niet alleen voor het leven boven de grond maar ook voor verschillende soorten wormen en larven onder de grond.

Naast voldoende voedsel moet de verdere inrichting van het landschap ook kloppen. Een open landschap zorgt ervoor dat de roofvogeldichtheid laag blijft. Weidevogels zijn gevoelig voor predatie aangezien ze op de grond broeden en omdat de jongen na het uitkomen direct het nest verlaten. Bij alarm van de ouders vanwege een overvliegende bruine kiekendief zijn plekken nodig waar de jongen kunnen schuilen. Greppeltjes en sloten met natuurlijke oevers zijn hiervoor ideaal.

Ook de boerenactiviteiten op het land spelen een belangrijke rol. Extensieve beweiding door schapen of koeien zorgt voor variatie in de structuur van de

begroeiing. Samen met bemesting met ruige mest zorgt dit voor nestgelegenheid en meer voedsel en dekking voor de kuikens. Tijdens de eifase is er wel een verhoogd risico op vertrapping van de eieren, maar hiervoor bieden nestbeschermers een uitkomst. Veelvuldig maaien verlaagt de overlevingskans voor kuikens en legfels. Tot de kuikens vliegvlug zijn, zullen ze zich in het gras verstoppen en lopen het risico mee gemaaid te worden. De gevolgen zijn echter in hoge mate afhankelijk van de kennis en flexibiliteit van de boer. Als de nestlocaties bekend zijn, kan eromheen gemaaid worden. Door het uitstellen van maaien in percelen waar kuikens lopen of door het laten staan van stroken gras creëer je mozaïekbeheer. Er blijven dan stukken over waar de kuikens heen kunnen en veilig zijn.

▲ In het ontwerp van de bijschriften kwamen de zorgwekkende populatietrends terug. (Rafael Martig)

Hoe nu verder?

De uitdaging is om dit ideaalbeeld voor weidevogels te combineren met een gezond boerenbedrijf. Voor veel boeren staat weinig bemesten, weinig maaien en extensieve beweiding ver van hun dagelijkse realiteit. Opschaling naar een grotere veestapel staat vaak al op de planning met de daarbij behorende intensivering. Maar er zijn ook boeren die met succes overstappen naar natuurinclusieve landbouw. Geen chemische bestrijdingsmiddelen, een gezondere bodem en voedsel voor het vee van het eigen land vormen hiervoor de basis. Dit betekent automatisch ook minder vee per hectare en een hogere prijs per liter melk. Het moet voor de boeren een rendabel alternatief zijn om het bedrijf kleinschalig in te richten met minder vee en meer vogels. Zoals professor Theunis Piersma (Rijksuniversiteit Groningen) in zijn digitale boodschap tijdens de opening van de tentoonstelling aangaf: "En om die betere tijden van het weideland te doen herleven, hoeven jullie [...] alleen maar goede, ecologische zuivel en vlees te eisen en dat natuurlijk te kopen." Gelukkig zijn er inmiddels dergelijke weidevogelvriendelijke alternatieven op de markt, zoals 'Red de Rijke Weidekaas', waarbij landbouw met oog voor weidevogels plaatsvindt.

Vogelbescherming Nederland heeft vijf weidevogelkerngebieden aangewezen. Rondom natuurgebieden wordt er in samenwerking met boeren gewerkt aan kruidenrijke graslanden en plasdrasgebieden. De gebieden waar het nog relatief goed gaat met de weidevogels worden zo beschermd en uitgebreid. Door te laten zien dat het mogelijk is om op een andere manier het boerenbedrijf in te richten, hopen ze andere boeren te inspireren om ook de transitie door te maken. Alles opdat vervlogen tijden inderdaad zullen herleven en de grutto en andere weidevogels een zekere toekomst hebben, zodat ook toekomstige generaties nog van deze prachtige vogels en hun landschap kunnen genieten, en niet alleen in het museum. ◀

Bronnen

Moons, K. 2020 - 'Ik laat weidevogels ons indringend aankijken' - Bionieuws, 19 september 2020: 10

Sovon 2018 - Vogelatlas van Nederland - Kosmos Uitgevers

▲ Scholekster (*Haematopus ostralegus*); 80x100 cm, olieverf op doek; opgezet museumexemplaar NMR 9989-1240 stond model voor dit kunstwerk. (Rafaël Martig)

▲ Historische museumexemplaren stonden in 'Vervlogen tijden?' oog in oog met hun eigen portretten. (Rafaël Martig)